

BİR ÂYETİN BAŞINA GELENLER

Tevbe suresinin 122. âyetine yanlış anlam vermenin askerden kaçmak için ilimle meşguliyetin tercih edilmesinde teşvik rolü olmuş mudur yahut yanlış anlam verilen bu ayete dayanarak askerden kaçanlar olmuş mudur tam bilemiyoruz ama kesin olarak bildiğimiz, Kur'ân merkezli rivayet okuma yerine rivayet merkezli Kur'ân okuma alışkanlığının her zaman iyi neticeler vermediğidir.

Giriş

Bu sayımızda Tevbe sûresinin 122. âyetini, özellikle de âyetin “فَلَوْلَا نَفَرَ” ile başlayıp devam eden kısmını ele alacağız. Daha önceki yazı dizilerimizde olduğu gibi önce âyetin meal ve tefsirlerde ele alınışını gösterecek, sonrasında da Kur'ân bütünlüğünde âyetlerin doğru anlamının ne olması gerektiğini tespit etmeye çalışacağız. Ele alacağımız âyetin metni şöyledir:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

Şimdi de ayete verilen meallerden bazı örnekler görelim:

Âyetin Meallerdeki Çevirisi

Türkiye Diyanet Vakfı'na ait meal şöyledir:

“Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”

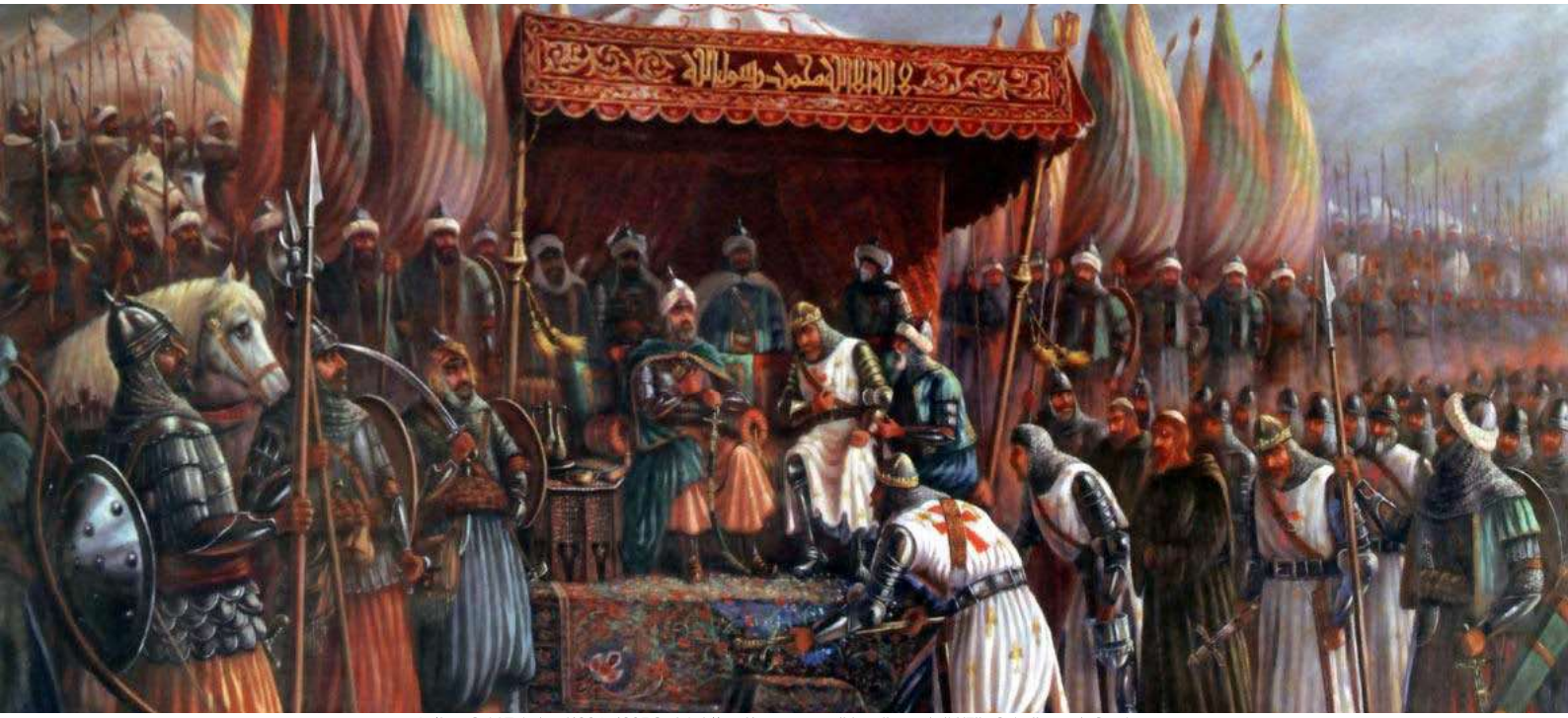
Görüldüğü üzere meale göre, savaştan dönenleri uyararak için her kesimden bir grup geride kalmalı, savaş çıkmamalıymış. Bu meale göre âyetin metninde geçen “فَلَوْلَا نَفَرَ” şeklindeki ifadeye “geride kalmalıdır”

anlamı verilmiş olmaktadır. Meale ait dipnotta şu açıklamalar yapılmıştır:

“Bu âyetten anlaşıldığına göre, bir milletin topyekün savaşa çıkması doğru değildir. Savaş durumunda toplumun silah kullanabilen bir kısmı silah altına alınırken, bir kısmı da ilmi faaliyetleri devam ettirmelidir. Özellikle dinî ilimlerde toplumun ihtiyacını karşılayacak seviyede ilim adamları yetiştirilmelidir ki toplumu aydınlatıp, Allah'ın emir ve yasaklarını toplum fertlerine öğretsinler. Ancak, âyette geçen din ve dinî ilimler dar manada anlaşılmalıdır. Çünkü İslâm, aynı zamanda siyasî, ictimâî ve iktisadî hayatı düzenlediğine göre, bu anlamdaki ilimler de dinî ilimler sayılır.

Savaş uzun süre devam edebilir. Toplumun ayakta durabilmesi için din ve ilim adamlarının iman, bilgi ve teknik bakımdan savaşan zümreyi beslemeleri ve desteklemeleri gerekir. Bir millet, ilim ve teknik alanında geri kalmışsa, askerî alanda kuvvetli dahi olsa çabuk çöker. Ama ilim ve teknikte ileri gitmiş milletler, askerî alanda zayıf bile olsalar, noksanlarını çabuk telâfi edebilirler. Bu sebeple cephedeki cihadı bilim ve teknoloji ile destekleyen ve tamamlayan bilim adamlarının cihadı daha önemli görülmüştür.”

Açıklamadan da anlaşıldığı üzere, ayetin metninde geçen ve bizim bu çalışmada özellikle ele alacağımız “فَلَوْلَا نَفَرَ” şeklinde başlayıp devam eden ifade, ilim eh-

Author: Said Tahsine (1904-1985 Syria), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Saladin_and_Guy.jpg.

linin savaşa çıkmayıp geride kalarak savaşı zümreyi ilimle besleyip desteklemeleri gerektiği şeklinde anlaşılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan Kuran Yolu isimli çalışmada âyetin tefsiri bağlamında, âyetin iniş sebebine dair bazı rivayetler aktarılır. Bunlardan birine göre, savaş çağrısına karşılık vermeyenler hakkında inen eleştiri niteliğindeki bazı âyetlerin oluşturduğu hassasiyet sebebiyle Medine çevresindeki Müslümanlar ihtiyaç olmasa da savaş çağrısına uyararak Medine'ye gelmişlerdi. Âyet de bu sebeple inmişti. Diğer bir rivayete göre ise âyet, Nebî (a.s.) tarafından Medine çevresindeki topluluklara dini eğitim için görevlendirilen kişilerin savaş çağrısı sebebiyle Medine'ye dönmeleriyle ilişkilendirilmektedir.¹

Söz konusu eserde, âyetin gramer açısından farklı anlamlara imkân veren bir söz dizimine sahip olması sebebiyle (!) ayet çerçevesinde değişik yorumlar yapıldığı söylenmekte ancak yaygın yorumun âyetin ilme verilen değerle irtibatlı olduğu belirtilmektedir. Farklı yorumlar bağlamında da şunlar söylenmektedir:

“Dinde yeterli bilgi sahibi olmaları istenenlerin sefere çıkanlar arasında mı yoksa geride kalanlar arasında mı bulunacakları hususunda da farklı yorumlar yapılmıştır. Bir yoruma göre maksat şudur: Hz. Peygamber bir yere ordu gönderirken kendisi Medine'de kalıyorsa, daha önce inen bazı âyetlerde yer alan topluca sefere çıkma

buyruğu katı bir biçimde uygulanmamalı, Resûlullah yalnız bırakılmamalı ve bir grup onunla kalıp dinde yeterli bilgileri elde etmeye çalışmalıdır. Diğer bir yorum şöyledir: Her kesimden bir grup Resûlullah ile sefere katılmalı ve yanında bulunup ondan dini daha iyi öğrenmeye çalışmalıdır. Dinde yeterli bilgiye sahip olmaya çalışma buyruğunun sefere katılarak gerçekleşeceği noktasında bu yorumla birleşen diğer bir izah tarzı, sefere iştirak edenlerin başta Allah'ın müslümanlara üstün lutufları ve onlara nasip ettiği zaferler olmak üzere sefer esnasında dersler çıkaracakları olayları gözlemleyecekleri, sonra bunları memleketlerine döndüklerinde geride kalmış olanlara anlatacakları şeklindedir. Bu yorum esas alındığında âyetin meâli şöyle olmaktadır: “Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve döndüklerinde toplumlarını uyarmak üzere sefere çıkmalıdır / toplanmalıdır.” Bu âyeti Tebük Seferi veya başka bir sefer arasında bağ kurmaksızın tefsir edenlere göre burada anlatılmak istenen şudur: Dini öğrenmek üzere bütün müslümanların bizzat Hz. Peygamber'in yanına gelmeleri gerekmez; her topluluktan bir grubun gelip dinlerini öğrenmeleri ve sonra dönüp kendi topluluklarına onu anlatmaları yeterlidir (bk. Taberî, XI, 66-71; İbn Atıyye, III, 96-97; Râzî, XVI, 225-228; Ateş, IV, 154-157).”²

Yukarıdaki tefsire göre âyetin “فَلَوْلَا نَفَرَ” ile başlayan kısmına dair şu tür izahlar getirilmiştir:

1 Komisyon, Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Ankara, 2003, III, 93-94

2 A.g.e., III, 94.

1. Nebî Medine'de yalnız bırakılmamalı, bir grup onunla kalıp dine yeterli bilgileri elde etmeye çalışmalıdır.
2. Her kesimden bir grup Nebî ile sefere katılmalı ve yanında bulunup ondan dini daha iyi öğrenmeye çalışmalıdır.
3. Her kesimden bir grup sefere katılmalı, gözlemlerini memleketlerine döndüklerinde geride kalmış olanlara anlatmalıdır.
4. Âyet savaşıla ilişkilendirilmeden, her topluluktan bir grup Nebî'nin yanına gelip dinlerini öğrenmeli ve sonra dönüp kendi topluluklarına onu anlatmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'na ait meal şöyledir:

“(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.”

Meale düşünülen dipnot da şöyledir:

“Tebük seferinden sonra Hz. Peygamber, küçük bir birlik çıkarmıştı. Seferden geri kalanlar hakkında inen âyetlerin de etkisi ile bu defa herkes bu birliğe katılmış, din konusunda köklü bilgi sahibi olmak üzere meşgul olacak kimse kalmamıştı. Bu âyette, ilmin cihad kadar önemli olduğuna, biri olmadan öbürünün olmayacağına dikkat çekilmektedir.”

Görüldüğü üzere yukarıdaki meale göre de “فَلَوْلَا نَفَرَ” ile başlayan kısım kastedilen, her kesimden bir grup savaşa çıkmayıp kalmalı, ilim tahsil edip savaştan dönenleri uyarmalıymışlar.

Âyetin “فَلَوْلَا نَفَرَ” ile başlayan kısmına, “savaşa gitmeyip geride kalmaları gerekir, geride kalmaları gerekmez mi” şeklinde anlam verenlere birkaç örnek daha verelim.

“(Bununla beraber) mü'minlerin hepsinin (topyekûn) savaşa çıkmaları lâyük değildir. O halde (onların her

sınıfından yalnız birer zümre savaşa gitmeli), kimi de — dîn ve şeriat ilimlerini iyice öğrenmeleri ve kavimleri (savaştan) dönüp kendilerine geldikleri zaman onları Allah azâbıyla korkutmaları için — (gitmeyip kalmalıdır- lar). Olur ki (bu suretle mü'minler aykırı hareketlerden) kaçınırlar.³

İnananların hepsinin birden savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grubun dine derin bilgiler edinmek ve sefere çıkan topluluk geri döndüğünde, korunmaları ümidiyle onları uyarmak için arkada kalmaları gerekmez mi?⁴

Birkaç istisnayı dikkate almazsak âyetin ilgili bölümüne mealler genelde yukarıdaki gibi anlam vermişlerdir. Diğerlerinden farklı bir iki mealde ise âyete şu anlam verilmiştir:

“Müminlerin toptan savaşa çıkmaları gerekmez. Her topluluktan bir grubun dine derinleşmek ve kavimleri geri döndüklerinde onları uyarmak ve sakındırmak için savaşa gitmeleri gerekmez mi? Umulur ki sakınırlar.⁵

Bununla beraber, mü'minler hep beraber (cihâd için) seferber olacak değillerdir. Fakat onların her kabîlesinden bir tâifenin (sefere) çıkmaları, (diğerlerinin) dîni iyice öğrenmeleri ve (seferden) kendilerine döndükleri zaman, kavimlerini (Allah'ın tehdid ettiği hususlarda,

3 Hasan Basri Çantay Meali

4 Yaşar Nuri Öztürk Meali

5 Şaban Piriş Meali

azâbı ile) korkutmaları gerekmez miydi? Tâ ki onlar (da günahlardan) sakınsınlar.”⁶

Görüldüğü üzere yukarıdaki iki mealde âyetin “فَلَوْلَا نَفَرَ” ile başlayan bölümüne diğerlerinden farklı bir anlam verilmiştir. Bu iki meale göre âyette, her topluluktan bir grubun savaşa çıkması gerektiği vurgulanmaktadır.

Öte taraftan çok farklı meallerin olduğunu da söylemeliyiz. Mustafa İslamoğlu'na ait şu meal bunun bir örneğidir:

“Fakat, (yeni) mü'minlerin (dini öğrenmek için) cumhur cemaat yola koyulmaları doğru olmaz; onlar arasından her gruptan birileri (Medine'ye doğru) yola çıkmalı, dinde derin bir anlayış ve ilim elde etmek için (orada) çaba harcamalı ve kendi toplumları arasına geri döndükleri zaman da, onları uyarmalı değil mi; belki de böylece (ileride doğacak) birtakım mahzurlar (önceden) engellenmiş olur.”

Yukarıdaki meale göre âyetin tümü din öğrenmek için yola koyulmayla ilgilidir. Oysa ileride görüleceği üzere âyetin metninde geçen “نَفَرَ” fiili savaş için yola çıkma anlamına gelmektedir. Öte yandan, âyetin ikinci kısmının Medine'ye dini bilgi öğrenmek için gidenlerle ilişkilendirmek de bir kurgudan öte anlam taşımaz. Bu tür bir anlam vermek âyeti tarihe hapsetme sonucunu doğurur.

Âyetin Tefsir Eserlerinde Ele Alınışı

Âyetin ilk kısmına yani müminlerin tamamının savaşa çıkmalarının gerekmediğinin bildirildiği (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ) لِيَنْفِرُوا كَافَّةً) kısma dair tefsirlerde çeşitli rivayetlerden bahsedilir. Bir rivayete göre, Nebî (s.a.v.) bir savaşa çıktığında Medine boşalıyor, şehirde hiçbir erkek kalmıyordu. Sakıncalı görülen bu durum sebebiyle âyetin bu kısmıyla topyekün savaşa çıkmak yasaklandı.⁷ Bir başka rivayete göre, Tebük seferine çıkmadıkları için münafıkları eleştiren âyetler inince, bu konuda oluşan hassasiyet sebebiyle Tebük sonrasındaki bir sefere tüm Müslümanlar katılmış, bu defa Nebî (a.s.) Medi-

ne'de yalnız kalmıştı. İşte bu rivayete göre âyet bunun üzerinde indi.⁸

Âyetin bu kısmının cihadın farz-ı kifaye olduğunu gösterdiği söylenir. Âyetin ilim yolculuğu ile ilgili olduğunu dolayısıyla ilim öğrenmenin farz-ı kifaye olduğunun bu âyetten anlaşıldığı da söylenir.⁹ Zira âyetin bu kısmında topyekün çıkılmaması gerektiği vurgulanan şeyin savaş ya da ilim yolculuğu olabileceği de tefsir eserlerinde geçer.¹⁰

Öte yandan âyetin bu kısmının toplu halde savaşa çıkma emriyle ilişkilendirilen bazı âyetleri¹¹ neshettiği söylenir.¹²

Âyetin bizim bu çalışmada ele aldığımız ikinci kısmına yani dinde tefekkuh edeceklerin kimler olduğuna ve bunun nasıl gerçekleşeceğine dair kısmıyla ilgili de rivayetler aktarılır. Bunlardan birine göre, Nebî savaş için ordu gönderdiğinde herkesin orduya katıldığı ve Nebî'nin yanında vahyin indirilişine şahitlik edecek kimsenin kalmaması üzerine âyetin indiği söylenir.¹³ Âyetin bu kısmının haber-i vâhidin delil değeri taşıdığını gösterdiği de söylenir. Bu iddiaya göre taifeleri oluşturan her bireyin öğrendiklerini kendi topluluklarına aktarabilecek olmaları, tek kişinin verdiği haberin geçerli olduğunu göstermektedir.¹⁴

Tevbe suresinin 122. âyetinde “فَلَوْلَا نَفَرَ” ile başlayan kısım kastedilenin ne olduğu, daha açık ifadeyle söz konusu grubun savaşa katılmasının mı yoksa katılmasının mı istendiğine dair iki görüş vardır.

İlk görüşe göre, âyetin bu kısmı, herkesin topyekün savaşa çıkmaması, bir taifenin dinde tefekkuh için

6 Hayrat Neşriyat Meali

7 Maturîdî (ö. 333/944), Te'vilâtü'l-Kur'ân, İstanbul, Mizan Yayınevi, 2006, VI, 473.

8 Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud Beğavî (ö. 516/1122), Meâlimü't-Tenzîl, Beyrut, 1420, II, 343; Ebü'l-Ferec Cemalettin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Zâdü'l-mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr, Beyrut, 1422, III, 516.

9 İbn Cüzey, et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl, s. 635.

10 el-Kâdî Nasruddin Ebî Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrazî el-Beydâvî (ö. 685/1286), Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-te'vîl, Beyrut, 2000, II, 86.

11 Bu bağlamda atıfta bulunulan bazı âyetler şunlardır: Nisâ 4/71; Tevbe 9/41, 120.

12 Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir en-Neysâbü'rî (ö. 319), Tefsîr, Medine, 2002, II, 785; el-İmam Hafız İbn Kesîr (ö. 774/1373), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm li'l-Hafız İbn Kesîr, Kahire, 2005, IV, 167, 251.

13 Mâturîdî, Te'vilât, VI, 473.

14 Beydâvî, Tefsîr, II, 86.

Rasûlullah'la birlikte kalması gereğinden bahsetmektedir. Böylece bunlar, savaşa çıkanlar dönünce onların yokluğunda inen vahiyleri onlara haber vereceklerdir. Âyette geçen "فَلَوْلَا نَفَرَ" şeklindeki kısma "her fırkadan bir taife savaşa çıkmayıp geri kalmalı" şeklinde anlam verilmesinin temelinde yukarıda geçen bir rivayet yatıyor olmalıdır.¹⁵ Nitekim söz konusu o rivayete göre Tebük seferine çıkmadıkları için münafıkları eleştiren âyetler inince, bu konuda oluşan hassasiyet sebebiyle Tebük sonrasındaki bir sefere tüm Müslümanlar katılmıştı. Bu, Medine'de ilim tahsil edecek kimsenin kalmamasıyla sonuçlanmıştı.

İkinci görüşe göre âyetin bu kısmı, savaşa katılıp orada gördüklerini, döndüklerinde geride kalanlara aktaranlarla ilgilidir.

"Her fırkadan bir taife (مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ)" ifadesinde geçen "fırka"yı "kabile gibi büyük topluluk (cemaat) yahut bir beldenin halkı", "tâife"yi de "küçük topluluk (cemaat)" şeklinde tefsir edenler vardır.¹⁶

Mâturîdî, âyetin "فَلَوْلَا نَفَرَ" şeklinde başlayan kısmıyla alakalı olarak Hasan el-Basrî ve Ebû Bekr el-Esamm'a nispet ettiği şu tefsiri nakleder:

*"Onlardan bir taife sefere çıksa ya! Böylece savaşa çıkmayıp geride kalan kafirlere Allah'ın, Rasûlünü kafirlere karşı nasıl muzaffer kıldığını haber verirler. Bu, kafirler için de İslam'a bir davet olur."*¹⁷

Yukarıdaki ifadenin Arapça metninde "فَلَوْلَا نَفَرَ" yerine "هلا نفر" ifadesinin geçmesi dikkat çekicidir. Zaten "هلا" da "لولا" gibi "hurûf-u tahdîd"dendir ve aynı işlevi görür. Bu harfler hakkında bilgi, çalışmanın ilerleyen safhasında verilecektir.

Beydâvî de âyette geçen "فَلَوْلَا نَفَرَ" şeklindeki kısmı "فهلا نفر" şeklinde tefsir etmekte, ancak âyeti savaşa çıkmakla ilişkilendirmeyip kastedilenin münhasıran ilim için çıkanlar olduğunu düşünmekte, buradan hareketle de ilim öğrenmenin farzı kifaye olduğunu söylemektedir.¹⁸

Seyyid Kutub, din konusunda tefakkuhta bulunup toplumlarına döndüğünde uyarıda bulunacakları hakkında tefsirlerde çeşitli görüşlerin olduğuna atıfta bulunulduktan sonra âyete verilmesi gereken doğrudan doğruya şöyle olması gerektiğini söyler:

*"Mü'minlerin tamamının sefere çıkması gerekmez. Her fırkadan birer taife çıkar. Ama sefere çıkanlarla geride kalanlar bu işi dönüşümlü yaparlar. Savaşa çıkan grup, seferberlik, yolculuk, cihad ve bu inanç uyarınca hareket geçme sayesinde dinin özünü kavrayacak, döndüğü zaman da cihad ve hareket esnasında bu dinin özüne ilişkin gördüğü ve kavradığı gerçeklerle kavminden geride kalanları uyaracak, onlara bu gerçekleri anlatacaktır."*¹⁹

Seyyid Kutub, İbn-i Abbas, Hasan el-Basrî, İbn-i Cerîr ve İbn-i Kesîr'in âyetin tefsirine dair görüşlerine dayandığı yukarıdaki tespiti, dinin dinamik yönüyle örtüştüğünü, savaşa çıkanların görüp kavradıkları şeyleri geride kalanların kavramalarının çok zor olduğunu söyler. Seyyid Kutub'a göre, âyeti genelin anlamadığı gibi, yani bir kısım Müslümanın, dini tefakkuh için savaşa çıkmayıp geride kalması gerektiği şeklinde anlamak temelsiz bir kuruntudur. Ona göre, sanılanın tersine, dünyayla ilişkisini kesip hayatını kitapların sayfalarına hapsedenler birçok gerçeğin farkında olamayacaklardır.²⁰

Beğavî'ye ait tefsirde "فَلَوْلَا نَفَرَ" ifadesi "فهلا خرج إلى الغزو" ile tefsir edilmiş, yani dilbilgisi kurallarına göre hareket edilmiş ancak zihinlerde oluşan algı parantez içerisinde "ويبقى مع رسول الله صلى الله عليه وسلم جماعة" şeklindeki cümleyi âyetin tefsirine ekleme zorunluluğu hissettirmiş. Tefsirdeki ifadeyi aynen alınıyor ve tercüme diyoruz:

15 Beydavi, Tefsir, II, 86.

16 Beydavi, Tefsir, II, 86

17 Mâturîdî, Te'vilât, VI, 474.

18 Beydâvî, Tefsir, II, 86.

19 Seyyid b. Kutub b. İbrâhim Seyyid Kutub (ö. 1386/1966), fi zilâil'l-Kur'ân, Dâru'ş-şurûk, Beyrut, 1986, III, 1734.

20 Seyyid Kutub, a.g.e. 1734-1735.

Kendini bilmezler; "Allah bizimle konuşsa yahut bize bir âyet gelse ya" derler... (Bakara 2/118)	وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ...
Din adamları ve bilginleri, bunların günah söz söylemelerini ve haram yemelerini yasaklasalar olmaz mı! Onları ne kötü yetiştiriyorlar! (Mâide 5/63)	لَوْلَا يُنَهَاهُمْ الرَّبَّائِيُّونَ وَالْأَخْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
Şunlar bizim halkımız; tutup Allah ile aralarına ilahlar koymuşlar. Onların varlıklarını ispatlayan bir delil getirirler ya! Bir yalanı Allah'a atfedenden daha yanlış kim olabilir!" (Kehf 18/15)	هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
Dediler ki "Bize Rabbinden bir âyet getirse ya?" Önceki kitaplarda olan o delil onlara ulaşmadı mı? (Tâhâ 20/133)	وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَوْلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مَا فِي السُّحُفِ الْأُولَى
Salih dedi ki; "Ey halkım! Niçin güzel şeyleri bırakıp kötülüğü öne alıyorsunuz? Allah'tan bağışlanma dileseniz ya!; belki ikram görürsünüz." (Neml 27/46)	قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
Dengeli olanları söze karıştı: "Size, 'Allah'ın emrine uysanıza!' dememiş miydim?" (Kalem 68/28)	قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ
Verdiğimiz sıkıntılar başlarına gelince yalvarıp yakar-salar ya! (En'âm 6/43)	فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا
...ve birbirlerine şöyle derler: "Söyleyip durduğumuz bu sözler yüzünden Allah bize azap etse ya!" Onların hakkından Cehennem gelir. Onlar oraya gireceklerdir. Ne kötü hale gelmektedir o. (Mücâdele 58/8)	...وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَيُئْسُ الْمَصِيرُ

"لولا"dan sonra mazi fiilin gelmesi cümleye "kınama, ayıplama" anlamı verir demiştik. "keşke, olmaz mıydı" gibi anlamlar bu tür kullanımlara uygun düşmektedir. Kur'ân'da "لولا"dan sonra mazi fiilin gelmesi şeklinde

otuz kadar kullanım vardır. Bizim çalışma konumuz olan ve "لولا"dan sonra mazi fiilin geldiği Tevbe suresinin 122. âyeti hariç diğer tüm kullanımları görelim ki Tevbe 122. âyete vermemiz gereken anlam ortaya çıksın.

ona bir melek indirilmiş olsaydı ya dediler... (En'âm 6/8)	وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ...
ona Rabbisinden bir ayet indirilmiş olsaydı ya dediler... (En'âm 6/37)	وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ...
Onlara bir ayet getirmediginde keşke bir şeyler toparlasaydın ya dediler... (A'râf 7/203)	وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ...
ona Rabbisinden bir ayet indirilmiş olsaydı ya derler... (Yûnus 10/20)	وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ...
...ona bir hazine yahut bir beraberinden bir melek indirilmiş olsaydı ya diyorlar diye... (Hûd 11/12)	...أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ
Kafirler, ona Rabbisinden bir ayet indirilmiş olsaydı ya derler. (Ra'd 13/7)	وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ

Kafirler, ona Rabbisinden bir ayet indirilmiş olsaydı ya derler. (Ra'd 13/27)	وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ
...Şöyle derlerdi: Rabbimiz bize bir rasul gönderseydin de ayetlerine tabi olsaydık... (Tâ-hâ 20/134)	وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذَلَّ وَنُحْزَى
Duyduklarında mümin erkek ve kadınlar hüznü zann besleyip bu apaçık bir iftiradır deseydiler ya! (Nûr 24/12)	لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُبِينٌ
bu konuda dört şahit getirselelerdi ya (Nûr 24/13)	لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ
...ona bir melek indirilmiş olsaydı da beraberinde uyarıcı olsaydı ya dediler... (Furkân 25/7)	لَوْلَا أَنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا
Bizimle karşılaşmayı ummayanlar, bize o melekler indirilmiş olsa ya dediler... (Furkân 25/21)	وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أَنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ ...
Kafirler, Kur'ân ona bir defada indirilmiş olsaydı ya dediler... (Furkân 25/32)	وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً
...Şöyle derler: Rabbimiz bize bir rasul gönderseydin de ayetlerine tabi olsaydık... (Kasas 28/47)	فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ
...Musa'ya verilenin misli bize de verilmiş olsaydı ya dediler... (Kasas 28/48)	قَالُوا لَوْلَا أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَى
ona Rabbisinden ayetler indirilmiş olsaydı ya derler... (Ankebût 29/50)	وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (٥٥)
A'cemi bir kuran şeklinde düzenlemiş olsaydık ayetleri tafsil edilmiş olsaydı ya derlerdi... (Fussilet 41/44)	وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَبِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ (٤٤)
Bu Kuran şu iki büyük şehirden şunlara indirilmiş olsaydı ya derler. (Zuhruf 43/31)	وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (١٣)
Müminler, bir sure indirilmiş olsaydı derler... (Muhammed 47/20)	وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ...
...Rabbim biraz daha süre verseydin de tasaddukta bulunsaydım derler... (Mûnafikûn 63/10)	فَيَقُولُ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ
Bahçene girdiğinde şöyle deseydim.... (Kehf 18/39)	وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتُ جَنَّتِكَ قُلْتُ ...
Duyduğunuzda keşke şöyle deseydiniz... (Nûr 24/16)	وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ ...
Sıkıntıya uğrdıklarında keşke yalvarıp yakarsaydılar ya!... (En'âm 6/43)	فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا
bir kent çıksaydı da azap gelip çatmadan önce inanıp güvenseydi ve böylece imanları kendilerine fayda verseydi... (Yûnus 10/98)	فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا ...
sizden önceki dönemlerde birikimi olanlar o yerlerdeki bozulmaya karşı çıksalardı olmaz mıydı... (Hûd 11/116)	فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ
üzerine altın bilezikler yağsaydı yahut çevresinde melekler dolaşsaydı ya! (Zuhruf 43/53)	فَلَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ أَنْسُورَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ

Kendilerine daha yakın görerek Allah ile aralarına koydukları ilahları onlara etseydi ya! (Ahkâf 46/28)	فَلَوْلَا نَصْرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا
...bilgilerinizi harekete geçirseydiniz. (Vâkı'a 56/62)	وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ

إِلَّا فِرَارًا

Görüldüğü üzere tüm kullanımlarda "لولا"dan sonra mazi fiilin gelmesi durumunda "keşke", "olmaz mıydı" gibi anlamlar uygun düşmektedir. Burada bazen kınama, bazen pişmanlık, bazen bir beklenti söz konusu olmaktadır. O halde "لولا"dan sonra mazi fiilin geldiği Kur'ân'daki tüm kullanımlara kınama anlamı verip Tevbe suresinin 122. âyetinde geçen "فَلَوْلَا نَفَرْنَا" şeklindeki ifadeye "geride kalmalılar" anlamı vermenin bir gerekçesi olmalıdır. Bu gerekçe "فَلَوْلَا"dan sonra gelen "نَفَرْنَا" fiilinin özel durumu mu yoksa Arap dili kurallarını ihlal etme pahasına ibareyi rivayetlere göre anlamlandırma gayreti mi? O zaman "نَفَرْنَا" fiilinin Kur'ân'daki kullanımlarına bakalım.

"نفر" Kelimesi

"n f r = ن ف ر" kök harflerinden fiil ve isim olmak üzere Kur'ân'da onaltı âyette onsekiz kullanım vardır. Türkçede kullanılan "nefret" ve "nefer" kelimeleri bu kökten türemiş isimlerdir. Sözlükler kelimeye anlam verirken bir hayvanın ürkmemesinin/korkmasının bu fiil ile ifade edilmesi örneğinden (نَفَرَتِ الدَّابَّةُ) hareket ederler. Bir hayvanın bir başka hayvandan korkması ve ürkmemesi anlamında bu kökten türemiş bir isim Kur'ân'da şöyle geçmektedir:

كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ

Aslandan kaçan ürkmüş eşekler gibi davranıyorlar. (Müddessir 74/50-51)

Âyette geçen ve ürkmüş/korkmuş anlamına gelen "مُسْتَنْفِرَةٌ" kelimesi "n f r = ن ف ر" kök harflerinden türemiş bir isimdir ve eşekler anlamına gelen "حُمُرٌ" kelimesini nitelemektedir. Âyetin devamındaki "فَرَّتْ" fiili ürkmeye gerçekleştiğindeki muhtemel eylemi gösteriyor ki o da kaçmaktır (fırar). Savaşa katılmamak için çeşitli mazeretler sunanların eylemi de Kur'ân'da fırar kelimesi ile ifade edilir. Bir ayet şöyledir:

...وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنَّ يُرِيدُونَ

...Bir bölük de "Evlerimiz korumasız!" diyerek Nebi'den izin istiyorlardı. Oysa evleri korumasız değildi. Tek istekleri savaştan kaçmaktı. (Ahzâb 33/13)

Kur'ân'da insanlara hoş gelmesi de savaşın farz kılındığı bildirilir.²⁷ Bu sebeple Nebi'den müminleri savaşa teşvik etmesi yani bu işin önemine inandırması emredilmektedir.²⁸ Savaş isteyenlerin, savaş emri çıktığındaki hallerine dair şu âyet çok dikkat çekicidir:

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُنظَرُونَ إِلَيْكَ نَطْرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهْمُ

İnanıp güvenenler: "Keşke bir sure indirilse" derler ama hüküm bildiren (muhkem) bir sure indirilir ve içinde savaşma emri olursa içlerinde hastalık olanların ölüm baygınlığına girmiş gibi baktıklarını görürsün. Onlara yakışan da budur. (Muhammed 47/20)

Tıpkı yukarıdaki ayet gibi şu ayette de Bedir savaşı öncesi müminlerden bir grubun savaşa hiç de istekli olmadıkları şöyle ifade edilir:

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ (5) يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ (6)

Rabbinin seni gerçek bir sebeple evinden çıkardığı gün, inanıp güvenenlerin bir kısmı tam bir hoşnutsuzluk içindeydiler. Bütün gerçek ortaya çıktığı halde seninle çekişip duruyorlardı. Sanki göz göre göre ölüme sürükleniyor gibiydiler. (Enfâl 8/5-6)

Türkçede "Bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu, tikslenme" anlamında kullanılan "nefret" kelimesiyle aynı kökten "nufûr = نفور" kelimesi Kur'ân'da "hoşlanmama, uzaklaşma hissi" anlamında kullanılmaktadır.²⁹ Görüldüğü üzere kelimenin anlam merkezinde hoşlanmama anlamı vardır.

27 Bakara 2/216.

28 Enfâl 8/65.

29 İsrâ 17/41, 46; Furkan 25/60; Fâtır 35/42.

Aynı kökten isim olan “النَّفَر = nefer” kelimesine sözlükler üç ila on kişiden oluşan topluluk anlamı verirler. Kur’ân’da topluluk anlamına gelen kelime yelpaze-si oldukça geniştir. Ümmet, millet, kavm, fırka, taife, raht, şirzime, şî’a bunlardan bazılarıdır. Bu kelimelere topluluk anlamı verilmektedir ancak her birinin kapsamı ve niteliği farklıdır. “Nefer” kelimesi de topluluk anlamına gelir ama bu topluluğun niteliği nedir? Kelimenin anlam merkezinde korkmak ve ürkmek var demiştik. Nefer kelimesiyle ifade edilen topluluk korkulan, hoşlanılmayan bir iş için bir araya gelmiş/getirilmiş topluluk anlamına geliyor olmalıdır.

Kur’ân’da savaşa çıkma anlamında “ن ف ر = ن ف ر” kök harflerinden fiillerin kullanılmış olması, savaşın insan tabiatına sevimli gelmemesi, insanları ürkütmesi sebebiyle olsa gerektir. Altı âyette sekiz defa fiil olarak savaşa çıkmak anlamında geçmektedir.³⁰

Benzer bir anlamda yine aynı köken “nefer = نفر” kelimesi şu âyette şöyle geçer:

وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا

Adam güzel bir gelir sağlamış; arkadaşıyla konuşurken şöyle diyor: “Benim malım seninkinden çok, adamlarım da daha güçlü.” (Kehf 18/34)

“Adamlarım” dediği, kendisi de başta olmak üzere insanların gönüllü olmayacağı türden işleri halletmek amacıyla gerektiğinde zor kullanmak için istikamet verebileceği kişiler olmalıdır. Bir patronun ya da çete reisinin fedailerini, adamlarını anlamına geliyor olmalıdır. Tıpkı İsrâ suresinin 6. âyetindeki gibi caydırıcı bir gücü ifade ediyor olmalıdır. Adam âyette böylesi bir gücüyle övünüyor.

Surenin devamında 39. âyette diğer arkadaş şunu söylüyor:

Aynı kökten “nefir = نفر” kelimesi şu âyette geçer:

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيْنَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا

Sonra düşmanlarınıza karşı sizi tekrar güçlendirdik, mallar ve oğullar verdik, askeri yönden daha güçlü hale getirdik. (İsrâ 17/6)

Yukarıdaki âyette geçen “nefir” kelimesi, caydırıcı gücü ifade eden bir topluluk anlamındadır. Buna uygun düşen anlam askeri güç olmalıdır.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرَنَ أَنَا أَقَلُّ مَالًا وَوَلَدًا

Beni mal ve evlat yönünden senden aşağı görüyor-san gör ama bahçene girdiğinde keşke şöyle deseydin: Allah ne güzel yapmış! Buna Allah’tan başka kimsenin gücü yetmez. (Kehf 18/39)

Âyette adam arkadaşının kendisini mal ve evlat bakımından aşağı gördüğünü ifade ediyorsa bu adamın evladı dışında oluşturduğu bir caydırıcı gücü yok demektir. Bu da göstermektedir ki nefer kelimesi kişinin evladını

30 Nisa 4/71; Tevbe 9/38, 39, 41, 81, 122.

Kur'ân'da savaşa çıkma anlamında "n f r = ن ف ر" kök harflerinden fiillerin kullanılmış olması, savaşın insan tabiatına sevimli gelmemesi, insanları ürkütmesi sebebiyle olsa gerektir.

aşan, hatta evladını göndermek istemeyeceği ama başkalarını istihdam ettiği caydırıcı güç anlamındadır.

Cinn suresinin ilk âyeti ile Ahkâf suresinin 29. âyetinde nefer kelimesi cinlerden bir topluluk (نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ) anlamında kullanılmaktadır. Topluluk anlamında pek çok kelime varken anlam merkezinde hoşlanılmayan, mecbur kalınmadıkça kişilerin üyesi olmak istemedikleri topluluk anlamına gelen nefer kelimesinin kullanılmasının sebebi üzerinde çalışmak gerekir. Bu grubun bir görev gereği zorla mı gönderildiği, şayet öyleyse bu işin neden istenmediği düşünülmalıdır. Ahkâf suresinde "صَرَفْنَا" ile "فُضِي" fiilleri, grubun bu iş için görevlendirilmiş olduklarına işaret ediyor olabilir. Çünkü "صَرَف" fiili yönlendirme, "قَضِي" fiili de işi tamamlama anlamı ifade etmektedir. Zaten bunlar işi bitince kavimlerini uyarmak için dönüyorlar (وَلَوْأَ إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ). Bu, Tevbe suresinde sefere çıkan ve kavimlerini uyarmak için dönenlere benzemektedir (وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ).

Bizim bu çalışmada ele aldığımız Tevbe sûresinin 122. âyetinde söz konusu fiil iki defa geçmekte ve her ikisi de savaşa çıkma anlamındadır. Aynı âyette geçen iki kullanımdan birine savaşa çıkmak diğerine savaş çıkmayıp geride kalmak yahut ilim yolculuğuna çıkmak anlamı vermenin herhangi bir delili bulunmamaktadır. İlim yolculuğu, hoşlanmadan, kerhen yapılan bir yolculuk değildir.

"لِيَتَفَقَّهُوا" Kelimesi

Kur'ân'daki kullanımları dikkate alındığında "f k h = ف ك ه" kök harflerinden fiil şeklindeki kullanımlar "kavramak, anlamaya çalışmak" anlamındadır.

Fiilin, göklerde ve yerdekilerin Allah'ı tesbih ettiğini ama bizim bunu kavramaya çalışmadığımızı bildiren âyetteki³¹ kullanımı böyledir. Kavminin Şuayb (a.s.)'a, söylediklerinin çoğunu anlamadıklarını söylemeleri de, aslında anlamak istemedikleri, söylenenlere ilgi duymadıkları anlamındadır.³² Musa (a.s.)'ın duasında, sözünü anlamaları için Allah'tan dilini çözmesini istemesi, kendini iyi ifade edip muhataplarının konuyu kavramalarını istemesidir. Mekkelilerin, hiçbir sözü anlamaya yanaşmamalarından bahseden âyette³³ de kastedilen, söylenenleri ciddiye almayıp kavramaya gayret etmemeleridir.

Âyetlerin anlaşılması, aralarındaki irtibatın iyi kurgulanmasını ve muhatapların da buna dikkat etmelerini gerektirir. Bundan dolayı, insanların anlayabilmeleri için âyetlerin Allah tarafından "tasrif" edildiği bildirilir.³⁴ Aynı şekilde, anlayan topluluklar için yani anlama gayreti gösterenler için âyetlerin Allah tarafından "tafsil" edildiği bildirilir.³⁵ Kalpleri olmasına rağmen, kalplerini anlama işinde kullanamayanlardan bahseden âyet³⁶ de bu fiili ile kastedilen anlamın basit bir anlama işlemi olmadığını gösterir. Yine kalpleri damgalandığı³⁷ ya da kalpleri Allah tarafından döndürüldüğü için anlamayanlardan da bahsedilir³⁸ ki bu kişiler, tavırları sebebiyle yeni bir yapıya sahip olanlardır.

Savaştan kaçmak için havanın sıcak olduğu mazeresini öne sürenlere, cehennemden daha sıcak olduğunu bildiren âyette,³⁹ "keşke bunu gayret edip anlasalardı/kavrayabilselerdi" denilmektedir.

Tevbe suresinin 122. âyetinde fiil, tefe'uul babında "لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ" şeklinde geçer. Tefe'uul babı tekellüf yani bir şeyin elde edilmesindeki güçlüğü ifade eder.

31 İsrâ 17/44.

32 Hûd 11/91.

33 Nisâ 4/78.

34 En'âm 6/65.

35 En'âm 6/98.

36 Arâf 7/65.

37 Tevbe 9/87.

38 Tevbe 9/127.

39 Tevbe 9/81.

Bu fiilin bu babda Kur'ân'da tek bir kullanımı vardır o da bu âyettedir. Tefekkuh, herhangi bir konuyu anlayabilmek için sergilenen istek, azim ve kararlılığı ifade ediyor olmalıdır. Bazı konular var ki ancak tecrübe etmekle kavranabilir. Savaş, bu konuyla ilgili hükümlerin kavranabileceği en etkili yer olmalıdır. Savaş esnasında, bildiğiniz şeyleri unutabilir, doğru bildiğinizi düşündüğünüz şeylerin yanlış olduğunu tecrübe edebilirsiniz. Bedir ve Uhut savaşında yaşananlar bunun örnekleridir.

“فِي الدِّينِ” Kelimesi

“Din” kelimesi Arapçada “borç ilişkisine girme (tedâyün), boyun eğme (inkiyâd), itaat (tâ'at), karşılığını vermek (cezâ) ve âdet edinme” anlamına gelen “d-y-n = د-ي-ن” kökünden mastardır (isim). Bu kökün bir diğer mastarı da borç anlamına gelen “deyn”dir.

Boyun eğme, bağlanma, karşılığını verme ve itaatin, borçlunun alacaklıya karşı konumunu yansıtmaya sebebiyle bu anlamların, aynı kökten gelen ve borç alma-verme anlamına gelen “deyn” kelimesiyle irtibatlı olduğu düşünülebilir. Borçlu olduğu için köleye “medîn(e)”, borç ilişkilerinin gerçekleştiği, bu ilişkilerden doğan anlaşmazlıkların hükme bağlandığı ya da otoriteye itaatin gerçekleştiği yer olması sebebiyle şehre “medîne”, alacaklının alacağını tahsil edene “deyyân”, insanları borçlu hale getirdiği için yağmura “dîn” denildiği söylenir.⁴⁰ Hatta “deyn” kelimesinin anlamlarından biri olarak karşımıza çıkan “hal-i hazırda bulunmayan her şey” anlamının da borç ilişkisiyle irtibatlı olmalıdır. Borç alma-verme anlamının din kelimesine verilen anlamların şekillenmesinde etkin olduğu söylenebilir.⁴¹

Kelimenin “din” şeklindeki kullanımı Kur'ân'da çok yoğundur. “Düzen” anlamında bazen Allah'a bazen de

insanlara nispet edilerek geçerken bazen de hesap(-laşma) anlamında kullanılır.

Bildiği üzere borç ilişkisi taraflar arasında (borçlu-alacaklı) olur. Borcun ödeme şekli, yeri, zamanı, ödenmemesi durumunda müeyyideleri taraflarca belirlenir, bilinir hale getirilir. Borçlu ve alacaklı arasında bir takım hak ve yükümlükler doğar (edim). Borca dair tüm bu unsurlar, Kur'ân'da geçen din kelimesinin anlam çerçevesinin tespitinde belirleyici rol oynar.⁴²

Din kelimesi Kur'ân'da genel olarak a. hesap/ceza (karşılık), b. ölçü/hüküm/kanun/düzen anlamında kullanılır. Şimdi bunlara kısaca değinelim.

Şu âyette din kelimesi “hesap” anlamında kullanılmıştır:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

Gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah'ın Kitabı'nda olan şudur: ‘Allah katında ayların sayısı on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır.’ İşte doğru hesap (din) budur. (Tevbe 9/36)

Görüldüğü üzere, âyette, Allah'ın kurduğu sistemde ayların sayısının oniki olduğu, bunlardan dördünün de haram aylar olduğu bildirilmekte, sonrasında da sağlam dinin bu olduğuna vurgu yapılmaktadır (ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ). Âyette sayısal bazı ifadelerden (إِثْنَا عَشَرَ شَهْرًا = oniki ay / مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ = onlardan dördü haram aydır) sonra “ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ = sağlam din budur” şeklinde bir ifadenin kullanılmış olması, bu ifadeyle kastedilenin “doğru ölçü ve hesap” anlamına geldiğini gösterir.

Din kelimesinin “hesap” anlamıyla irtibatlı olduğunu güçlendiren âyetler Kur'ân'da çoktur. Şu âyette geçen “din” kelimesi de “hesap” anlamına gelmektedir:

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ

O, hesap verme gününün tek hâkimidir. (Fâtiha 1/3)

Âhirette herkes hesaba çekileceği için o güne “hesap günü = yevmü'd-dîn” denir ve hesap gününün tek hâkimi Allah'tır.

40 İbn Fâris, Mekâyis fil-Lüğa, “d-y-n” md.

41 Ebü Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), Kitâbü'l-ayn, İran, 1409 (h.), “d-y-n” md.; Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî (ö. 666/1268), Muhtârü's-sihân, İstanbul, 1980, “d-y-n” md.; Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr (ö. 711/1311), Lisânü'l-Arab, Beyrut, 1990, “d-y-n” md.; Kelimenin kökeni hakkındaki tartışmalar için bkz. İsmail Çalışkan, Kur'an'da Din Kavramı, s. 43 vd.; Günay Tümer, “Din”, DİA, IX, 312 vd.; Mustafa İslamoğlu, Hayat Kitabı Kur'an, İstanbul, 2010, s. 1309

42 Farklı görüş için bkz. İsmail Çalışkan, Kur'an'da Din Kavramı, Ankara, 2002, s. 57 ve 86 nolu dipnot.

Hesap gününde Allah herkese hakettiğini verecektir. Yani o gün orada bir hesaplama olacaktır. Şu âyette din kelimesi kullanılarak bu durum şöyle ifade edilir:

يَوْمَئِذٍ يُؤْتِيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ

İşte o günde Allah onlara, hak ettikleri cezayı/karşılığı tam olarak verecek ve onlar, Allah'ın hak olduğunu ve hakkı ortaya çıkardığını öğreneceklerdir. (Nûr 24/25)

"D-y-n" kökünden türeyen ve borçlu anlamına gelen "medîn" kelimesi de Kur'an'da hesaplama bağlamında şöyle kullanılır:

أَيْدًا مِثْلًا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَتَيْنَا لَمَّيْدِيُونَ

...Biz toprak ve kemikler haline geldiğimiz bir sırada mı? Gerçekten hesaba mı çekileceğiz? (Sâffât 37/53)

Din, Allah'ın düzeni olduğu için, hesap da bu düzene göre olacaktır. Düzenin de hesabın da din olarak anılmasının sebebi bu olmalıdır.

Kanunları Allah koyduğu için hiç kimsenin onun düzeninde tasarrufta bulunmasına izin verilmemiştir. Bazı âyetlerde geçen Allah'ın dini (دين الله) ifadesi, o konuda Allah'ın hükmünü ifade eder. Şu âyette zina suçuna verilen ceza Allah'ın dini olarak ifade edilmektedir:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüz kamçı vurun. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın verdiği cezayı yerine getirirken

onlara karşı yumuşama göstermeyin. (Nûr 24/2)

Âyette, zina edene verilecek ceza düzenlenmekte, bu cezanın yerine getirilmesi hususunda tereddüt gösterilmemesi istenmektedir. Âyetteki "دين الله" = Allah'ın dini" ifadesine, aynı âyette geçen "yüz kamçı" cezasıyla irtibatını göz önünde bulundurarak, "cezayı yerine getirirken" yani "bu konudaki Allah'ın hükmünü uygularken" anlamını vermek isabetli olacaktır.

Tevbe suresinin 122. âyetinde geçen "في الدين" ibaresindeki "din konusunda" ile kastedilen savaşa dair Allah'ın emir ve hükümleri olabilir. Savaşa katılanlar Allah'ın savaşa dair emir ve hükümlerinin ne kadar haklı, gerçekçi, netice verici olduğunu, savaş esnasında zaaf göstermenin sonuçlarının acı olacağını, savaş meydanında savaşın gereklerinin yapılması halinde Allah'ın vadinin nasıl gerçekleştiğini tecrübe edecek ve döndüklerinde bunları paylaşacaklardır. Öte yandan söz konusu ifadenin, Allah'ın dini söz konusu olduğunda sadece savaşa dair değil hemen her konuda bilgi ve görgülerini artırıp edindikleri tespit ve tecrübeleri döndüklerinde paylaşmalarını da içeriyor olmalıdır.

"طَائِفَةٌ" ve "قوم", "فِرْقَةٌ" Kelimeleri

Kur'ânda topluluk anlamında pek çok kelime geçer. Bunların anlamları ve birbirleriyle ilişkilerini (benzeşen ve ayrışan yönlerini) ortaya koymak ayrı bir çalışma konusudur. Ancak ele aldığımız Tevbe suresinin 122. âyeti, topluluk anlamına gelen üç farklı kelimenin kullanıldığı ender âyetlerdendir. Âyette "قوم", "فِرْقَةٌ" ve "طَائِفَةٌ" kelimeleri geçer. "قوم" ve "طَائِفَةٌ" kelimeleri Kur'an'da çokça geçer ama "فِرْقَةٌ" kelimesi Kur'an'da sadece bu âyette geçer.

Detaylı bir kavram çalışmasına girmeden âyette geçen bu üç kelime arasında kapsam ve işlev yönüyle şöyle bir ilişki olabileceğine dikkat çekmek isteriz. "قوم" kelimesi, söz konusu iki kelimeye nispetle en geniş topluluğu ifade eder. "فِرْقَةٌ" kavram anlamındaki topluluğun kısımları olmalıdır. "طَائِفَةٌ" ise fırkanın içinden seçilen geçici grup anlamına geliyor olmalıdır. Beş sülaleden

oluşan bir köy düşünürsek, köye kavim, her bir sülalaye fırka, sülalelerden belli bir iş için seçilen geçici gruplara da tâife diyebiliriz.

Sonuç

Tevbe suresinin 122. âyeti şöyle başlamaktaydı:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً

Bu, “müminlerin tamamının savaşa çıkmaları gerekmez” anlamındadır. Gerçekten de istisnai durumlar hariç bir topluluğun tamamının savaşa çıkması beklenmez. Savaşanların da istisnai durumlar hariç⁴³ topyekün savaşmaları emredilir.⁴⁴

Âyetin ikinci kısmı şöyleydi:

فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

Bu kısmı da dilimize şöyle çevirebiliriz:

Her kesimden bir takımı dini kavramak ve döndüklerinde toplumlarını uyarmak için savaşa çıksa ya! Böylece yanlışlardan sakınabilirler.

Âyette, savaşmak zorunda kalmış bir topluluğun içindeki çeşitli kesimlerden bir kısım kişilerin orduya katılıp savaşa çıkmalarının iyi olacağına dair teşvik vardır. Bu teşvikin üç gerekçesi bulunmaktadır:

1. Dinde tefekkuhun gerçekleşmesi
2. Kavimlerine uyarılarda bulunmaları
3. Kavmin yanlışla düşmekten korunması

İlk gerekçe orduya katılması teşvik edilenlerle ilgilidir. Bunlar Allah'ın başta savaşa dair pek çok hükmünün anlam, önem ve hikmetini tecrübe ederek öğreneceklerdir. Bunlar oturduğu yerden elde edilemeyecek kazanımlardır.

İkinci gerekçe, bu kazanımların savaşa çıkmayıp geride kalmış toplulukla paylaşılmasıdır. Bir kesimin

kazanımı tüm toplumun birikimi olacak, savaş meydanında zafer de elde edilse hezimet de yaşansa elde paha biçilemez bir kazanım kalacak.

Üçüncü gerekçe, elde edilen bu kazanım sayesinde muhtemel hatalar önlenmiş olacak

Tüm bu gerekçelerden hareketle, bu teşviğin yani her kesimden bazılarının savaşa iştirak etmesinin ihmal edilmesi durumunda kaçırılacak fırsatlar sebebiyle teşvik kınamayı da içeriyor olmalıdır. Hatta bazen kınama daha yoğun olabilir. Mesela Âişe validemizle ilgili iftira atanlara dair şu ifadede bu açıkça görülmektedir.

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ (21) لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ (31)

Suçlamayı duyduğunuzda Müslüman erkekler ile müslüman kadınların birbirleri için iyi niyet göstererek “Bu, apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez miydi!

Bu suçlama için dört şahit getirseydiler ya! Getiremediklerine göre onlar Allah'ın yanında yalancı kimselerdir. (Nûr 24/12-13.)

Görüldüğü üzere yukarıdaki iki ayet ile Tevbe suresinin 122. âyeti aynı ibare dizgisine sahip. “لولا”dan sonra mazi fiil gelmekte. Teşvik ve kınama içermekte.

Sonuç olarak Tevbe suresinin 122. âyetinde “فلو لا نفر” ile başlayan bölüm, savaşa katılmayıp ilimle meşgul olması gerekenlerle değil, savaşa katılıp gözlem yapması gerekenlerle ilgilidir.

Âyetin söz konusu kısmına yanlış anlam vermenin askerden kaçmak için ilimle meşguliyetin tercih edilmesinde teşvik rolü olmuş mudur yahut yanlış anlam verilen bu ayete dayanarak askerden kaçanlar olmuş mudur tam bilemiyoruz ama kesin olarak bildiğimiz, Kur'ân merkezli rivayet okuma yerine rivayet merkezli Kur'ân okuma alışkanlığının her zaman iyi neticeler vermediğidir.

43 Enfâl 8/5-16.

44 Tevbe 9/36.